

Миљана РАДОВАНОВИЋ

ШАРПЛАНИНСКА ЖУПА СИРИНИЋ АТАНАСИЈА УРОШЕВИЋА

У раду се говори о антропогеографским проучавањима шарпланинске жупе Сирињић др Атанасија Урошевића.

Према објављеним записима и натписима из XV и XVI века, било је то српско становништво, о чему сведоче и ктитори некадашњих цркава поменути у записима, али и саме цркве, обновљене или пак урушене од зуба времена, као и многи топоними у скоро свим насељима.

Кључне речи: Атанасије Урошевић, Јован Цвијић, Шарпланинска жупа Сирињић, антропогеографија

Атанасије Урошевић је на најбољи начин оживотворио Цвијићеве идеје о антропогеографским проблемима Балканског полуострва, проучавајући непосредно, од села до села, шарпланинску жупу Сирињић*. А предео Сирињића, својим специфичним појавама саме природе, да се усред планинске области шарског масива налазе и питомине жупских одлика, био је вековима настањен. Према објављеним записима и натписима из XV и XVI века (Стојан Новаковић, Љуб. Стојановић), било је то српско становништво, о чему сведоче и ктитори некадашњих цркава поменути у записима, али и саме цркве, обновљене или пак урушене од зуба времена, као и многи топоними у скоро свим насељима – *Црквина*, *Црквинише*, у албанским селима *Киша* (тј. црква). Забележено је и преда-

---

* А. Урошевић, *Шарпланинска жупа Сирињић*, Годишен зборник, кн. 1, Филозофски факултет на Универзитетот – Скопје, Природно-математички оддел, Скопје 1948, 114-176.

ње о икони која је, пошто се нашла у „нечистом“ месту, прелетела на друго место, па су ту мештани подигли нову цркву – брвнару.

Уводни одељак о *йоложају, границама њредела и имену* (I) указује на вишевековно трајање Сиринићке жупе почевши од XV века (Сиринић се помиње у три повеље цара Душана). У поглављу о *физичко-географским одликама* (II) приказани су: геолошки састав, рељеф, клима, хидрографија и биљни свет. Тиме су назначене природне основе којима се људи морају прилагодити и истовремено њима рационално располагати да би обезбедили свој опстанак. *Привреда* (III) следеће је поглавље, у коме се на делу открива колико су Сиринићани са својим многољудним породичним заједницама у прошлости успевали да се одрже и напредују све до најновијег времена, у условима разуђених, али и недовољних природних потенцијала. Имали су од свега по мало, али недовољно за све, услед чега се још средином XIX века, а можда и раније, прибегавало печалбарству. Основна привредна занимања су: земљорадња (гајење пшенице и кукуруза и поврћа) и сточарство, за које су постојали одлични природни услови, али су напредак у том домену ометали пљачкаши стоке из албанског племена Љумљана. То почиње у периоду од 1877/78. и надаље, чиме се угрожавао живот чобана, како Срба, тако и сиринићких Албанаца. Стога настаје опадање сточарства, а када се са ослобођењем од турске власти 1912. године успоставља власт Краљевине Србије, сточарство се никада није обновило у оној мери какво је раније било. Урошевић је традиционални начин сточарења у Сиринићкој жупи исцрпно описао, чување стоке на трлима, рад и удруживање на бачилима, дужности и обавезе чланова породичне заједнице у тим приликама, а посебно место и улогу српских жена (за разлику од албанских).

Сиринићани су од давнина живели у чврстим, добро организованим *сеоским заједницама*, што се у етнологији проучава као особита друштвена појава вековног трајања на овим просторима. Околност што су услед опадања сточарства Сиринићанима остајали неискоришћени знатни потенцијали сувата, сеоске заједнице којима су сувати припадали изнајмљивали су их сточарима из околних предела и на косовској и на македонској страни. На тај начин остваривали су приходе за плаћање заједничког сеоског пореза и приреза, као и за остале заједничке сеоске потребе.

У разноврсној шумској привреди Сиринића јављају се занатске радиности коришћењем дрвета, и то: *качарсџиво*, по чему је било чувено село Севце (израда и продаја каца); *коларсџиво*, односно израда свих делова потребних пре свега за воловска кола (првенствено у селима Штрпце и Горња Битиња); такође је карактеристична и израда дрвених алатки и справа за земљорадњу и сакупљање летине. Сиринићани су мајсторски правили сеоске ковчеге за рухо, као и наћве, што су продавали на вашарима у околини, док су амбаре израђивали по поручбини по мери и склапали их на лицу места код поручиоца; појединци су се бавили и угљарством и сечом дрвета за огрев – све за продају. Од специјалне црвене сиринићке глине жене су по посебним прописима и у одређене дане у години месиле земљу за црепуље и израђивале их за своја домаћинства; било је и мајстора за израду ћерамида, које су израђивали за своје потребе, али и за продају.

Најзад, Сиринићани користе реке и потоке те граде воденице и ваљавице, које служе за локалне потребе села и саме жупе, али и за потребе становника околних предела Косова и Македоније. Таквим „услужним“ делатностима, речено данашњим језиком, 1938. године, у време Урошевићевих испитивања, служило је чак 116 воденица и 8 ваљавица у сиринићким селима, а уз то су постојале и две вуновлачаре.

Пажљивим читањем података о томе на које све начине су се Сиринићани довијали да користе све потенцијале које им природа области пружа, при чему изазивају дивљење њихова људска енергија, инвентивност, знање, њихове „златне руке“ – откривамо колико су овакви подаци корисни не само као историја привређивања него и као историја о људским вредностима израженим у борби за опстанак у свом завичају упркос свим тешкоћама које су их пратиле у прошлости, што се може и те како односити и на данашње време у Сиринићкој жупи.

Печалбарсџиво у Сиринићкој жупи Урошевић је такође обрадио као процес, по фазама развитка и промена, од тзв, „амбулантног печалбарства“ по најближој околини по посебним делатностима, односно занатима: *џерзије* обилазе околна села и нуде своје услуге у току зиме, *бунарџије* (који потичу само из Беревца и Врбештице), као и *зидари*, иду у печалбу у току летњих месеци; у другој фази печалбари одлазе у групама на рад по источној Србији (Неготинска крајина), такође у западну Бугарску, а највише у Румунију. Почевши од 1905. године, настаје и прекоморска печалба, одлази се организовано у групама у Се-

верну и Јужну Америку. Печалбари свих наведених врста су само сиринићки Срби; Албанци не одлазе у печалбу, али се у току летњих месеци јављају као сезонски радници у непосредној околини у време ко-сидбе и жетве. Албанци из Брода и Фираје бавили су се и *кирицилуком*.

Саобраћајни услови (IV) у погледу теренских могућности су повољни, јер се из Сиринића стиже ка Урошевцу и ка Приштини кроз Бродску клисуру, а у супротном правцу, преко Превалца ка Призрену, кроз Средачку жупу. Но, у оба правца било је опасно ићи без оружане пратње због друмских разбојника, пљачкаша који су вршили препаде. Стога су трговци са робом, уопште људи који су се туда кретали, плаћали наоружану групу Албанаца спремних да их штите од пљачкаша.

Насеља (V) Сиринићке жупе, петнаест њих, приказана су према положају у простору (сва су долињска) и типу (збијеног и разбијеног типа); она су српска и мешовита (Срби и Албанци); типови кућа приказани су према сукцесивним променама на њима у погледу материјала (од брвнаре до камене куће), кровних покривача (од сламе до камених плоча и ћерамида), указано је на знакове различитости између српске и албанске куће с обзиром на етнокултурне основе једних и других; приземне куће означене су, према Цвијићу, као куће моравског типа, док куће на спрат припадају вардарском типу. Све куће су у дну дворишта, цело двориште са окућницом по правилу ограђено је високим каменим зидом, ређе плотом. Описане су и тзв. помоћне односно привредне зграде, назначени њихови локални називи.

Урошевић се у одређењу старости сиринићких насеља с правом ослонио на очуване црквене споменике као и на њихове материјалне трагове, такође и на топонимију (*црквиштије, манастириштије, киша*). За Урошевића су у 1938. години, у време теренског проучавања, цркве и њихови остаци у Сиринићкој жупи биле поуздани знакови вишевековног трајања и живота Срба на том тлу. Примера ради наводим шире податке о *Врбештици*: у њој су биле две порушене цркве, и то – Св. Илије, коју је село обновило, и Св. Петра, црква у рушевинама, коју народ назива манастиром, око којих се сваке године Сиринићани окупљају на *сабор* о Петровдану; испод тог села постоји и топоним Црквиште. Наводимо забележено стање цркава у сиринићким селима 1928. године: село *Јажинце*, на месту некадашње цркве брвнаре, где је икона „прелетела“, мештани су почетком XX века подигли зидану цркву посвећену светој Петки; у *Гоштовуши* су две старе цркве – Св. Николе и Вели-

ка Госпојина (била порушена, па обновљена 1886); у *Драјковцу* очуванa је стара црква Четрдесет мученика; у *Беревцу* је стара црква Св. Петке, а на месту званом *Црквица* су рушевине цркве Св. Димитрија; у *Сушицу* су рушевине некадашње цркве Св. Димитрија; у арбанашком селу *Кошћанево* поред памије је топоним *Киша*; *Доња Бишиња* има две старе цркве: Св. Тодора и Св. Димитрија; код села *Брод* је стара црква Св. Петра; кад се село *Вича* пре сто година преселило на садашње место, ту је затечена црква Св. Димитрија; у албанском селу *Ижанцу* постоји топоним *Киша*.

Сџановнишиџво (VI) Сириниће жупе, према Урошевићевим истраживањима, по пореклу је мањим делом стариначко (25,36% укупног броја родова), а остатак чине досељеници, и Срби и Албанци. Нумерички изражено и у процентима: Срба је у 1938. години било 94 рода са 847 домова, односно 71,60% укупног броја домова. Арбанаси, како их у оно време Урошевић означава, заступљени су са 25 родова (26,20%), а поарбанашени Срби чинили су само 2,20% (5 родова). Досељенике је Урошевић приказао према миграционим струјама и пределима из којих потичу; било је исељавања и једних и других, углавном у пределе југа Србије и северне Македоније.

Еџнобиолошки џроцеси (VII) разматрају се у кратком поглављу у којем су приказани ток и околности обимом невелике исламизације Срба. Стицајем околности, исламизовани Срби могли су се женити само арбанашким девојкама, па на тај начин стичу и „арбанашко национално осећање“, како је то дефинисао Урошевић на конкретним примерима. Да није било једноставно преживети и опстати у својој православној вери, наводе се примери неколиких породица, у којима је било и враћања појединаца у своју веру да би се опет прешло у ислам по нужди, што оставља утисак узбудљиве приче из живота. Проблем „етнобиолошких процеса“, како их Урошевић посматра у прошлости људи Сириниће жупе, остао је актуелан до данас као научни проблем. Ти процеси у новије време разматрају се са других становишта и другачије се називају: то су проблеми етничитета, мултикултуралности и сл.

Последње поглавље општег дела антропогеографске монографије *Шарљанинска жупа Сиринић* посвећено је *Неким одликама сџановнишиџва* (VIII), пре свега у погледу здравља и болести и физичке развијености Сиринићана, али посебно у погледу *џсихичких особина сџановнишиџва*, друштвеног живота и међусобних односа Срба и Ал-

банаца. Сиринићким Србима мушкарцима народна ношња и одевање служило је *ејничкој мимикрији*, док се женска ношња у правом смислу може означити као знак *ејничког иденитијетета*. Проблем друштвеног живота и друштвене организације посматра Урошевић посебно с обзиром на различитост ставова и схватања Срба и Албанаца не само о ендогамији односно о егзогамији у роду и у селу, већ и у погледу положаја женског света код Срба и Албанаца. Међуетничке односе у селу као и у читавој жупи оцењује Урошевић у своје време као проблем који се повремено заоштрава услед испада појединаца који ремете труд да се одрже добри односи и сарадња на друштвеном плану. Урошевић наводи више примера неговања добрих односа од стране Албанаца према питањима српских светиња у појединим селима, у околностима када их је требало подржати и заштитити. Стога у последњој реченици општег дела монографије Урошевић истиче: „То је само мален број од више таквих примера добрих односа, пријатељства и човечности између Срба и Арбанаса ове жупе у прошлости“.

У *Посебном делу* монографије дат је преглед по насељима свих родова, како српских тако и албанских, са бројем кућа и породица за свако насеље посебно према следећим обележјима: а) стариначки родови, б) досељеници, в) родови непознатог порекла. Код Срба је наведена за сваки род слава (крсно име), код Арбанаса – припадност фисовима.

Miljana Radovanović

REGION SIRINIĆ IN ŠARA MOUNTAIN BY ATANASIJE UROŠEVIĆ

Studying thoroughly the Sirinić region on Šar planina, village after village, Atanasije Urošević put into living the ideas of Jovan Cvijić about anthropo-geographic problems of Balkan peninsula. The region of Sirinić, due to its specific geographic situation, has been populated for centuries. According to numerous recordings from XV and XVI century, it was Serbian population who lived there: donors of churches and monasteries as we find in old charters, were local Serbs, toponyms in almost all settlements and even in those that are today inhabited by Albanians (Kiša, which means Church).

Key words: Atanasije Urošević, Jovan Cvijić, Šarplaninska župa, Sirinić, Anthropo-geography